

עוז
והדר

מהדורת בערקאוויטש

הגדה של פסח

מתיבתא

הגדה מבוארת

עם

אוצרות ההגדה

פסקי הלכות • שינויי נוסחאות

יוצא לאור על ידי

ממלכת התורה 'עוז והדר'

מהדורה מתוקנת

תשע"ד

לְשֵׁם יְחִוּד קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתֵיהּ
 בְּדַחֲלוֹ וּרְחִימוֹ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר
 וְנַעֲלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. וַיְהִי נָעַם אֲדָנִי
 אֶלְהִינוּ עֲלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה
 עֲלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָהוּ:

אני עושה המצוה הזאת לשם היחוד של קודשא בריך הוא - הקב"ה, ושכינתיה [-עם שכינתו] ^ס, בדחילו ורחימו ביראה ואהבה על ידי ההוא טמיר ונעלם - הקב"ה שהוא מכוסה ונעלם מכל, בשם כל ישראל וואני כולל עצמי בעשיית המצוה עם כללות ישראל]. ויהי נעם זו שכינתו של אדני אלהינו שורה עלינו, ומעשה ידינו כוננה [-הכין] עלינו שיהא שלם בלי תקלה, ומעשה ידינו כוננהו ותיצב אותנו כראויל.

דברים אודות המצות, הזמנה לעניים והתקוה כי לשנה הבאה נגאל

ובטעם הדבר, כתב הראב"ה (סי' תקכה אות כ) שנתקנה בבבל ותקנוה בלשונם כדי שיבינו הנשים והתענוקות [מלבד התיבות האחרונות, לשנה הבאה בני חורין, הנאמרות בלשון הקודש לבל יבינו הגויים]. ראשונים אחרים ^ב נתנו טעמים שונים מדוע היא נאמרת בארמית, כגון שהוא מפני שלא יבינו המלאכים שאנו מהללים ומשבחים לקב"ה והיו באים לקטרג עלינו ולומר שאין אנו ראויים להגאל, או שתיקנוה בלשון בבל בכדי להזכיר את הגלות שנגרמה [לדברי חז"ל] על שאכלו חמץ בפסח, וטעמים נוספים ^ד.

הפיסקה שלפנינו כוללת שלשה חלקים: הודעה שהמצוה היא לחם העוני שאכלו אבותינו במצרים, קריאה לעניים לבוא לסעודה, ואיחולי ברכה כי בשנה הבאה נהיה בני חורין בארץ ישראל. נוסח זה על שלשת חלקיו מופיע בראשונים, וכן הוא גם בנוסח הרמב"ם ועוד קודם לכן בסדר רב עמרם גאון [ובסדר רב סעדיה גאון הוא מופיע בשינויים ^א], ואין לו מקור בדברי חז"ל, וכנראה נתקן בימי הגאונים.

הפיסקה כתובה בארמית, שלא כשאר ההגדה.

נוסח 'הא לחמא'

הספרים הנוסח הוא 'הא לחמא', מכל מקום האומר 'כהא לחמא' (שו"ע הרב ס"ק סא). ולפיכך אף שבכל

יש מדקדקים שלא לומר 'הא לחמא' אלא 'כהא לחמא' (שו"ע הרב ס"ו, משנ"ב ס"ק סא). ולפיכך אף שבכל

יגלה את המצות ויגביה הקערה ויאמר בקול רם:

הָא לַחְמָא עֲנִיא דִּי אֲבָרַי
 אֲבַתְנָא בְּאַרְעָא

כדי שידעו השומעים שעומדים לאכול מצה, וישאלו מה נשתנה, אומרים:
הא לחמא עניא - כמוני מצוה זו היה לחם העוני ^ד די אכלו אבתנא בארעא

מקורות וצינונים

ד. ראה באוצרות ההגדה. ה. ראב"ן. והרשב"ם והכל בו והאורחות חיים פירשו, שאומרים שזה הלחם אכלו אבותינו במצרים, ואז אמרו זה לזה ככל האמור בהמשך דהיינו יכל דכפין ייתי ויכול וכו', ואף אנו אומרים כדוגמתם. וראה להלן בהערה. ו. ומן הראוי היה לומר 'כהא, שהרי אין זה אותו הלחם ממש שאכלו אבותינו במצרים, ויש גורסים כן. וראה באוצרות ההגדה. ז. נקרא לחם עוני מפני שעיסת המצה אינה תופחת ואינה מצליחה כמו עיסת החמץ. ועוד טעם, מפני שנאפה בתפוזן ואינו מספיק להחמיץ. ריטביא. וראה באוצרות ההגדה עוד בה.

כט. ביאור ענין זה ראה בהערה ללשם יחוד שקודם בדיקת חמץ, באורך רב. ל. ראה בהקדמה ללשם יחוד שקודם בדיקת חמץ, שעומק הדברים הוא שאפילו שאין בקיום המצוה אלא מעשה ידים, יהיה נתקן ונעשה היחוד העליון. וכן שיתשב כאילו כיוונו את כל הכוננות הראויות לכיוון במצוה זו. א. בסדר רב סעדיה גאון חסר התלק הראשון, והתלק השני מאוחר לשלישי, כלומר, מתחילה מאתלים כי לשנה הבאה בני חורין בארץ ישראל, ולאחר מכן מזמנים את העניים לאכול. ב. ריטביא בשם יש מפרשים, ואבודרם. ג. שבלי הלקט בשם אחיו ר' בנימין.

דְּמַצְרִים. כָּל דְּכַפִּין יִיתִי
וְיִיכֹל, כָּל דְּצָרִיךְ יִיתִי
וְיִפְסַח. הַשְּׁתָּא הָכָא,
לְשַׁנְה הַפְּאָה פְּאַרְעָא
דְּיִשְׂרָאֵל. הַשְּׁתָּא עַבְדֵּי,
לְשַׁנְה הַפְּאָה פְּנֵי חוֹרִין:

דְּמַצְרִים - שאכלו אבותינו בהיותם בארץ מצרים.

כיון שהוצאות המזון לליל פסח מרובות הם, על כן ממזינים את מי שאין לו לאכול עמו:

כָּל דְּכַפִּין - כל מי שרעבי ואין לו מה לאכול, יִיתִי וְיִיכֹל - יבוא ויאכל עמו, כָּל דְּצָרִיךְ - כל מי שצריך ואין לו את צרכי הפסח, כגון מצת מצוה, חרוסת, מרור ויין לארבע כוסות, יִיתִי וְיִפְסַח - יבוא ויעשה עמו את סדר הפסח.

ומפיל תחינה לפני הקב"ה:

הַשְּׁתָּא הָכָא - השנהיי אנו פה בגלות, ואנו מקווים כי לְשַׁנְה הַפְּאָה יבוא המשיח ונהיה פְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל - בארץ ישראל. הַשְּׁתָּא עַבְדֵּי - השנה אנו עבדים, יהי רצון שְׁלַשְׁנֵה הַפְּאָה נהיה בְּנֵי חוֹרִין.

צריך שטיפה והרחקה, שהרי כבר שטפוהו והרחיקו קודם קידוש (משנ"ב ס"ק סח).

השואלים 'מה נשתנה'

ג. אם אין חכמה בבן לשאול מעצמו, אביו מלמדו. אם אין לו בן, אשתו שואלתו. ואם לאו, הוא שואל את עצמו. ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה 'מה נשתנה' וכו' (שו"ע שם). וכשהבן או האשה או חכם אחר שואלים, אין הנשאל צריך לומר 'מה נשתנה', אלא מתחיל 'עבדים היינו' (רמ"א, משנ"ב סק"ע).

נוסח 'מה נשתנה'

ד. צריך לומר 'אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת' ולא 'אין אנו חייבים לטבל אפילו פעם אחת' (שו"ע הרב ס"א).

סילוק הקערה

א. אחר אמירת 'הא לחמא עניא' יצוה להסיר המצות מעל השולחן ולהניחם בסוף השולחן כאילו כבר אכלו, כדי שיראו התינוקות וישאלו (שו"ע סי' תעג ס"ז), ומחזירה באמירת 'עבדים היינו' (שם ס"ז). ועכשיו אין נוהגים בעקירת הקערה, לפי שהתינוקות יודעים שעיקר האכילה לא תהיה ממצות אלו שבקערה, ולפיכך לא ישאלו כלום כשיסירן מעל השולחן (שו"ע הרב ס"ח).

כוס שני

ב. מוזגים לו מיד כוס שני, כדי שיתמהו התינוקות וישאלו למה שותים כוס שני קודם סעודה (שו"ע ס"ז). ואין

מקורות וציטוטים

א. ר"י בר יקר ואבודרהם. אף שבמצרים עדיין לא היתה חובת אכילת מצה, מכל מקום, ידוע לנו שהמצרים היו מאכילים את ישראל במצה, מפני שזמן עיכולה ארוך מזה של עיכול התמין, ולפיכך די בכמות מועטת ממנו לאכילה. וכך העיד הר"ר יוסף האיזובי משם רבינו אברהם בן עזרא שכשהיה שבוי בהודו נתנו למאכלו מצה ולא תמין. אורחות חיים ועוד ראשונים. ט. אבודרהם. והריטב"א פירש, שאומרים זאת כדי להראות שבהיות אבותינו במצרים לא היה להם לחם לאכול, ועתה יש לנו כל צרכנו, אכול ושבעו והותר לחם ויין ודרך חירות. וכענין זה כתב הרשב"ץ. י. וכתב הרשב"ץ, שיש המנקדים דְּכַפִּין, לשון רעב. ורש"י (בפ"ה ירמ"ב) פירש, שבליל פסח צריך האדם להיות רעב, וכפי שמצינו בגמרא (פסחים קז:), בכדי שיאכל מצה לתיאבון. וכן כתבו עוד ראשונים. יא. אבודרהם ושאר ראשונים. ור"י בר יקר כתב, שכל דכפין עולה על מי שיש לו מצה משלו שיאכלנה, וכל דצריך עולה על מי שהוא עני ואין לו. יב. כשם שבהיותנו במצרים היינו כולנו שוים בשעבוד, כך גם בזה הלחם שהוא זכר ללחם ההוא כולנו נהיה שוים, ומי שרוצה יבוא ויאכל. יג. אלאחדב. יד. כלומר, שיש לו לאדם פת אורז או פת דוחן, ואינו רעב, שהרי יש לו מה לאכול אלא שחסרים לו צרכי הפסח. אבודרהם ועוד ראשונים. והרוקח כתב, שבעל ההגדה מדבר במי שיש לו, אך

א. ר"י בר יקר ואבודרהם. אף שבמצרים עדיין לא היתה חובת אכילת מצה, מכל מקום, ידוע לנו שהמצרים היו מאכילים את ישראל במצה, מפני שזמן עיכולה ארוך מזה של עיכול התמין, ולפיכך די בכמות מועטת ממנו לאכילה. וכך העיד הר"ר יוסף האיזובי משם רבינו אברהם בן עזרא שכשהיה שבוי בהודו נתנו למאכלו מצה ולא תמין. אורחות חיים ועוד ראשונים. ט. אבודרהם. והריטב"א פירש, שאומרים זאת כדי להראות שבהיות אבותינו במצרים לא היה להם לחם לאכול, ועתה יש לנו כל צרכנו, אכול ושבעו והותר לחם ויין ודרך חירות. וכענין זה כתב הרשב"ץ. י. וכתב הרשב"ץ, שיש המנקדים דְּכַפִּין, לשון רעב. ורש"י (בפ"ה ירמ"ב) פירש, שבליל פסח צריך האדם להיות רעב, וכפי שמצינו בגמרא (פסחים קז:), בכדי שיאכל מצה לתיאבון. וכן כתבו עוד ראשונים. יא. אבודרהם ושאר ראשונים. ור"י בר יקר כתב, שכל דכפין עולה על מי שיש לו מצה משלו שיאכלנה, וכל דצריך עולה על מי שהוא עני ואין לו. יב. כשם שבהיותנו במצרים היינו כולנו שוים בשעבוד, כך גם בזה הלחם שהוא זכר ללחם ההוא כולנו נהיה שוים, ומי שרוצה יבוא ויאכל. יג. אלאחדב. יד. כלומר, שיש לו לאדם פת אורז או פת דוחן, ואינו רעב, שהרי יש לו מה לאכול אלא שחסרים לו צרכי הפסח. אבודרהם ועוד ראשונים. והרוקח כתב, שבעל ההגדה מדבר במי שיש לו, אך

שאלת הבנים אודות השינויים שביללה זה

המצה, המרור, הטיבולים וההסיבה. במושגה שלפנינו בבבלי חסרה השאלה על ההסיבה, ותחתיה מופיעה שאלה אחרת, אודות אכילת בשר צליה. וכתבו הר"ף והרמב"ם (חמץ ומצה פ"ח ה"ג) שבזמננו אין לשאול אודות השינוי בבשר צלי, לפי שאין לנו קרבן פסח. ובאשר לכך שבמושגה לא הוזכרה השאלה אודות השינוי בהסיבה, כתבו בשם הגר"א שבזמננו לא היתה ההסיבה נחשבת כשינוי, משום שזו היתה דרך אכילתם, ורק מאוחר יותר, כאשר נשתנה המנהג, כללו שאלה זו בין השאלות אודות השינויים בליל הסדר. וברמב"ם (שם ה"ב) מובא נוסח 'מה נשתנה' שהיה נאמר בזמן הבית, והוא כולל, מלבד את ארבע הקושיות שבמושגה, גם את השאלה אודות ההסיבה, וכנראה שהיו גירסאות שכללו נוסח זה במושגה.

הפיסקה 'מה נשתנה', הפותחת את ההגדה בשאלת הבנים על השינויים שנעשים בלילה זה, יסודה במושגה בפסחים (קט"ז), שם נאמר שאחר מזיגת כוס שני הבן שואל את אביו שאלות אלו. וראה לעיל, שכן תקנו חז"ל שיהא סיפור יציאת מצרים בדרך שאלה ותשובה.

נוסח 'מה נשתנה' שלפנינו בהגדה יסודו בסדרי ההגדה של רב עמרם גאון, רב סעדיה גאון והרמב"ם. אולם בסדרים אלו קודמת השאלה אודות הטיבולים לשאלה אודות המצה, וסדר השאלות כפי שהוא לפנינו נמצא בנוסח מחזור ויטרי.

בנוסח שבהגדה כולל 'מה נשתנה' שאלות אודות

יכסה המצות ויניח הקערה במקומה, ומוזגים כוס שני, וכאן הבן שואל:

יש שנהגו לאומרם בשפת האידיש (ראה להלן עמ' רמג).

מַה נִשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה
מִכָּל הַלַּיְלֹת.
שֶׁבְּכָל הַלַּיְלֹת
אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמַצָּה,
הַלַּיְלָה הַזֶּה כָּלוּ מַצָּה, וְאִם נֹאכַל
חֶמֶץ נִיעַנֵשׁ כֶּרֶת.^א

מכיון שהבן רואה שינויים רבים בין לילה זה לשאר הלילות, הוא פותח ושואל:

מה [מכודעין] נִשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה
של פסח מִכָּל הַלַּיְלֹת של כל ימות
השנה.^א

שֶׁבְּכָל הַלַּיְלֹת של כל השנה אָנוּ
אוֹכְלִין הן פת מעיסת חֶמֶץ והן פת
מעיסת מַצָּה, כפי שנרצה, אך
הַלַּיְלָה הַזֶּה כָּלוּ מַצָּה - חובה מוטלת
עלינו לאכול מצה, ואם נאכל
חֶמֶץ נִיעַנֵשׁ כֶּרֶת.^א

מקורות וציטוטים

ה"ד חסרה גם השאלה אודות המרור, ואין שם אלא שלש קושיות].
ג. רשב"ץ. אך ראה באוצרות ההגדה הסברים אחרים. ז. כך הוא לפי פשוטו. וראה באוצרות ההגדה שיש מפרשים בדרך אחרת. ח. הגר"א [הובא בהגדה שנדפסה על ידי תלמידו הר"מ משקלאוב (הוראדנא תקני"א)] הביא להקשות, שהיו ימים הוא בכל מקום לשון זכר, וילילה הוא נקבה, ואם כן היה צריך לכתוב תמיד אצל לילה 'זאת' כמשפטה, שהיא לשון נקבות. ע"ן שם מה שתיקן. ט. רשב"ץ. י. רשב"ץ, שבכל לילות השנה אין לנו ציווי באכילת לחם, יהיה חמץ או מצה, הכל הוא שוה. אך במחזור ויטרי פירש, שהכוונה כלפי הלילות של שבתות וימים טובים שמחויבים אנו לאכול חמץ או מצה, מכיון שכתוב בהם 'עונג, וזהו הסעודה. יא. רשב"ץ. וכן יש מהראשונים שגרסו 'חמץ או מצה'. יב. ראשונים, וכמו שנאמר (שמות יב יח) 'יערב תאכלו מצות'. יג. רשב"ץ, והוסף

א. אמנם לשון הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ח ה"ב) הוא 'הבן שואל ואומר הקורא מה נשתנה, והעיד החתם סופר (הגהות לשו"ע או"ח סי' תעג סי"ז) שמשמע שהקורא אומר זאת, ואילו בגמרא משמע שהבן אומר זאת ואין הקורא חוזר על הדברים, ובבית שער'ם (בלום, סי' רכב) כתב שכונת הרמב"ם היא שכאשר אין בן אומר זאת הקורא. ב. בהקדמה אודות מצות הגדה וסיפור יציאת מצרים. ג. ויש שביארו שסדר זה הוא כסדר האכילה, והלא הטיבולים קודמים למצה ולמרור. אף בירושלמי (המובא להלן) קודמת שאלת הטיבולים לשאלת המצה, והסדר הוא: טיבולים, מצה, בשר צלי. ואף שם יש לבאר שהוא כסדר האכילה, שהרי פסח נאכל בסוף כל האכילות, בכדי שיהיה נאכל על השובע. ולפנינו במושגה בבבלי הסדר הוא: מצה, מרור, צלי, טיבולים. ד. אתרי סי' צז (עמ' 295). ה. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי [במושגה שבירושלמי (פ"י

שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת שֶׁל כָּל הַשָּׁנָה אָנוּ
אוֹכְלִין אִם נִרְצָהוּ שְׂאֵר יִרְקוֹת -
בֵּין יֶרֶק מֵתוּק וּבֵין יֶרֶק מָר, וְאִילוּ
הַלְּיָלָה הֵזָה אָנוּ חַיִּיבִים לֵאכּוֹל מָרוֹר,
וְלֹא נִיפְטָר מִחַיּוּב זֶה אִפִּילוּ אִם
אֲכַלְנוּ מִיַּיִן יִרְקוֹת רַבִּים יי.

שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת,
הַלְּיָלָה הֵזָה (כְּרִז) מָרוֹר.

שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת שֶׁל כָּל הַשָּׁנָה אָנוּ
מֵטְבִּילִין - אִין אָנוּ אוֹכְלִים
יִרְקוֹת בְּטִיבּוֹלִים אֲפִילוּ פַּעַם אַחַת
קוּדָם הַסְּעוּדָה, אֵךְ הַלְּיָלָה הֵזָה אָנוּ
אוֹכְלִים יִרְקוֹת בְּטִיבּוֹל שְׁתֵּי פַּעַמִּים
קוּדָם עֵיקַר הַסְּעוּדָה יי, פַּעַם אַחַת
בְּכִרְפָס, וּפַעַם נוֹסֶפֶת בְּמָרוֹר יי.

שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת
אִין אָנוּ מֵטְבִּילִין אֲפִילוּ
פַּעַם אַחַת,
הַלְּיָלָה הֵזָה שְׁתֵּי פַּעַמִּים.

שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת שֶׁל כָּל הַשָּׁנָה אָנוּ
אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין כִּי שֶׁאֵנוּ חַפְצִים,
בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסַבִּין, וְאִילוּ הַלְּיָלָה
הֵזָה כְּלָנוּ מְסַבִּין בִּאֲכִילַת מִצָּה
שֶׁל מִצְוֵה וּבִשְׁתִּיית אַרְבַּע
כּוֹסוֹת יי.

שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין
וּבֵין מְסַבִּין,
הַלְּיָלָה הֵזָה כְּלָנוּ מְסַבִּין.

מקורות וציטוטים

פירושים באוצרות ההגדה. ית. למרות שעדיין לא טיבלו אלא פעם אחת בכרפס, יודע הבן שעתידיים לטבל פעם נוספת בגלל שרואה את הדברים המונחים על השלחן. רשב"ץ. ועוד פירש, שאין שאלות אלו של הקטן בלבד, אלא גם של החכם, שגם הוא מצווה לשאול אם אין לו מי ישאלנו, והוא יודע מה עתיד להיות בהמשך הסעודה. וראה עוד באוצרות ההגדה. יט. כן הוא בכמה כתי"י וכן הפירוש גם אם אין גורסים כן, ועיין בגמרא (פסחים קח:). והר"י אלאחדב כתב שלא אומרים כך להדיא, משום ששתיה בכלל אכילה (יומא עו:). כ. או שלרצוננו, לא נאכל כלל. ר"י אלאחדב. כא. הכוונה על דרך הרוב, שכן התלמיד לפני רבו אינו צריך להסב אם לא שנתן לו רבו רשות, וכן נשים שאינן חשובות אינן צריכות הסיבה נאף שכן חייבות בכל מצוות הלילה מפני שהיו באותו הנסך. ויגד שמואל, וכעין זה כתב הר"י ישראל. כב. רשב"ץ. כג. פירוש להגדה מבית מדרשו של רש"י, וכן הוא בתיקון חג הפסח. על השאלות שלא נשאלו, כגון על ארבעת הכוסות ועל התרוסת, ראה באוצרות ההגדה.

במדרש רבינו דוד הנגיד, שבלילה הזה חובה על כל אחד מישראל לאכול מצה, זכרים ונקבות, תינוקות וזקנים באים בימים, חלושים ורפי שכל. ואפילו תינוק שאינו רגיל בכך נשתדל להטעימו. ואף אם אמר אדם איני אוכל מצה, מאכילין אותו בעל כרחו. ופירש באזור אליהו, שהלילה מקפידים לא לאכול תמוץ כלל, ולא עוד אלא שמבערדים את התמוץ לגמרי מהבית, וזהו השינוי מכל הלילות, וזהו יסוד מצה, ללא שום תערובת. וראה עוד באוצרות ההגדה. יד. רוקת. טו. רשב"ץ. ורש"י פירש, שבכל הלילות אפילו מרור שאנו אוכלים הוא מתוק בעבורנו כמו שנאמר (משלי טו יז) טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו, אך הלילה הזה אפילו ירקות מתוקים שאנו אוכלים הם מרים לזכר השעבוד. וראה פירושים נוספים באוצרות ההגדה. טז. ריטב"א. ובשבלי הלקט פירש, שאכילת ירק קרויה טיבול משום שרגילים לאכול בטיבול, עם תמוץ או תרוסת וצ"ל. וכעין זה כתב האבודרהם, שכל אכילה קרויה טיבול בלשון חז"ל, לפי שכל מאכלם היה על ידי טיבול. יז. ריטב"א. וראה עוד

תשובת האב על שאלות הבן, בפתחה בגנות וסיום בשבח, וגודל המצוה לספר ביציאת מצרים

גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים' וחתם 'ברוך אתה ה' גאל ישראל'.

הפיסקה כוללת שלשה עניינים:

א. 'עבדים היינו וגו' ובזרוע נטויה'. דברים אלו אינם פסוק שלם כצורתו, אלא צידוף של פסוקים שונים. בתורה נאמר (דברים ו כא) 'עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה'. הסיום 'ביד חזקה ובזרוע נטויה' הוא על פי פסוקים אחרים (שם ה טו, כי ה) בהם נאמר שהיציאה ממצרים היתה 'ביד חזקה ובזרוע נטויה'.

ב. 'ואילו לא הוציא הקב"ה וכו' לפרעה במצרים'. דברים אלו מכארים את הפיסקה הקודמת, 'עבדים היינו וגו' ויוציאנו' המדברת עלינו עצמנו, שאכן לולי שהוציאנו ה' ממצרים עדיין היינו מושועבדים להם. ובנוסף רב סעדיה גאון ההמשך הוא 'לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמנו שנאמר ואתנו הוציא מיש"ח [שבנוסחתנו הוא נאמר קרוב לסוף ההגדה], שהוא הוספת ביאור לדברים אלו.

ג. 'ואפילו כלונו חכמים וכו' הרי זה משובח'. דברים אלו הם פתיחה לשתי פסקאות הבאות '[מעשה ברבי אליעזר' ו'אמר רבי אלעזר בן עזריה'] העוסקות בחובת סיפור יציאת מצרים¹⁵ [ואכן משפט זה, עם שתי הפסקאות 'מעשה ברבי אליעזר' ו'אמר רבי אלעזר בן עזריה', חסרים בסדר רב סעדיה גאון].

פיסקה זו היא הפותחת את סיפור יציאת מצרים עצמו, אחר שאלת הבנים על השניוים שראו, ובמפרשים האריכו לבאר כיצד פיסקה זו משיבה על שאלות 'מה נשתנה'.

מקור פיסקה זו במשנה בפסחים (קטז). בה נאמר שאחר שאלת הבן 'מה נשתנה', משיב לו האב [היינו שמספר לו סיפור יציאת מצרים], ולפי דעתו של בן אביו כלמדי, ומכאן המושג שהיא 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח'. בטעם הדבר שעל הסיפור לפתוח בגנות דווקא, פירש הריטב"א שהוא כדי לתת שבח לקב"ה שנאשפות ידים אביון¹⁶. ונחלקו בגמרא¹⁷ מהי הגנות, לרב הגנות היא שאומר 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו', ולשמואל הגנות היא שאומר 'עבדים היינו'. וכתבו הר"ח והרי"ף שם, שעתה נוהגים כשתי הדעות, ואומרים גם 'עבדים היינו' וגם 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו', וכן פסק הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ד).

בפירוש 'מסיים בשבח' האמור במשנה, נחלקו הראשונים. דעת הרמב"ם (שם) שכלפי ההתחלה בגנות 'עבדים היינו', מסיים בשבח 'יוציאנו ה' מיש', וכלפי ההתחלה בגנות 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו', מסיים בשבח 'שקרבונו המקום לעבודתו' והבדילו מהאומות. ובמדרש שכל טוב (שמות עמ' 128) נבואר ש'מסיים בשבח' היינו שבחו של מקום, שאומר 'ברוך וכו' אשר

מקורות וציטוטים

א. ראה עוד באוצרות ההגדה. **ב.** לפנינו המתלוקת היא בין רב לשמואל, וכדלהלן, אולם רבינו תנאל גרס שנחלקו בזה רבא נאולי צ"ל רבה) ורב יוסף. **ג.** דעת רב מובאת גם בירושלמי (פ"י ה"ה), ודעת שמואל דלהלן אינה מובאת שם. **ד.** מקור אמירת 'עבדים היינו' מפורש בתורה, שנאמר (דברים ו כ-כד), 'כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והתוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם, ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה, ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו, ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו, ויצונו ה' לעשות את כל התוקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לתיוותנו כהיום הזה'. ולפי מה שדרשו תז"ל שזו שאלת הבן החכם אודות שינוי ליל הסדר, נאמר בתורה שיש להשיב ולספר לו כי עבדים היינו וגו'. וכן כתב רב נטרונאי גאון (בתשובתו המובאת בסדר רב עמרם גאון) שאמירת 'עבדים היינו' היא מן התורה. וכעין זה כתב גם רבינו מנחם (חמץ ומצה פ"א ה"ד), והוסיף שגם האמירה אודות כך שמתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, למדותו תז"ל מהפסוקים הנ"ל, שנאמר שם 'ויצונו ה' לעשות את כל התוקים האלה ליראה את ה' אלהינו וגו', והיינו שמתחלה לא היינו יראים את ה' אלא עובדי עבודה זרה, ויציאת

מצרים תזיקה אצלם את אמונת ה', עיין שם עוד. **ה.** והריטב"א בפירוש ההגדה כתב שאף רב ושמואל לא נחלקו אלא במה לפתוח. **ו.** וכן משמע בירושלמי (פ"י ה"ה) שהביאו שם גם את המשך, ומשמע שהוא הסיום בשבת. **ז.** וכן הוא בשבלי הלקט (פיסקת אשר גאלנו) וכעין זה ברשב"ץ (פיסקת לפיכך אנתנו חייבים). ובתוס' ר"ד (פסחים קטז: ד"ה עד היכן) כתב שסיום השבת הוא מה שאומר מקצת ההלל. וראה עוד באוצרות ההגדה. **ח.** זהו הנוסח המופיע אצלנו להלן, ואצל רב סעדיה גאון בשינויי לשון מועטים. **ט.** בספר האורה לדש"י (עמ' 108) אף הגירסא היא 'ואפילו כלונו חכמים או נבונים ויודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, ומעשה בתמשה זקנים וחכמים נבונים ויודעים ויודעים את התורה כולה, שהיו מסובין ומספרין וכו' ניש שגרסו אתר 'עבדים היינו וגו' ובזרוע נטויה, לפיכך מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, ואפילו כלונו חכמים וכו' (תשובת הגאונים גזי שכטר עמ' תט), ולגירסא זו מתפרש קישור הדברים היטב. **י.** כאמור לעיל, בסדר רב סעדיה גאון אומרים כאן ילא את אבותינו גאלי וכו', ויש משערים שבנוסחאות שונות היה ההמשך 'לפיכך מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל המרבה לספר וכו', ומאוחר יותר הועתקה הפיסקה ילא את אבותינו אל המשך ההגדה, ונתרו רק הדברים אודות מצות הסיפור.